Herbestemming in Nederland

Marinke Steenhuis
Paul Meurs

Nieuw gebruik van stad en land

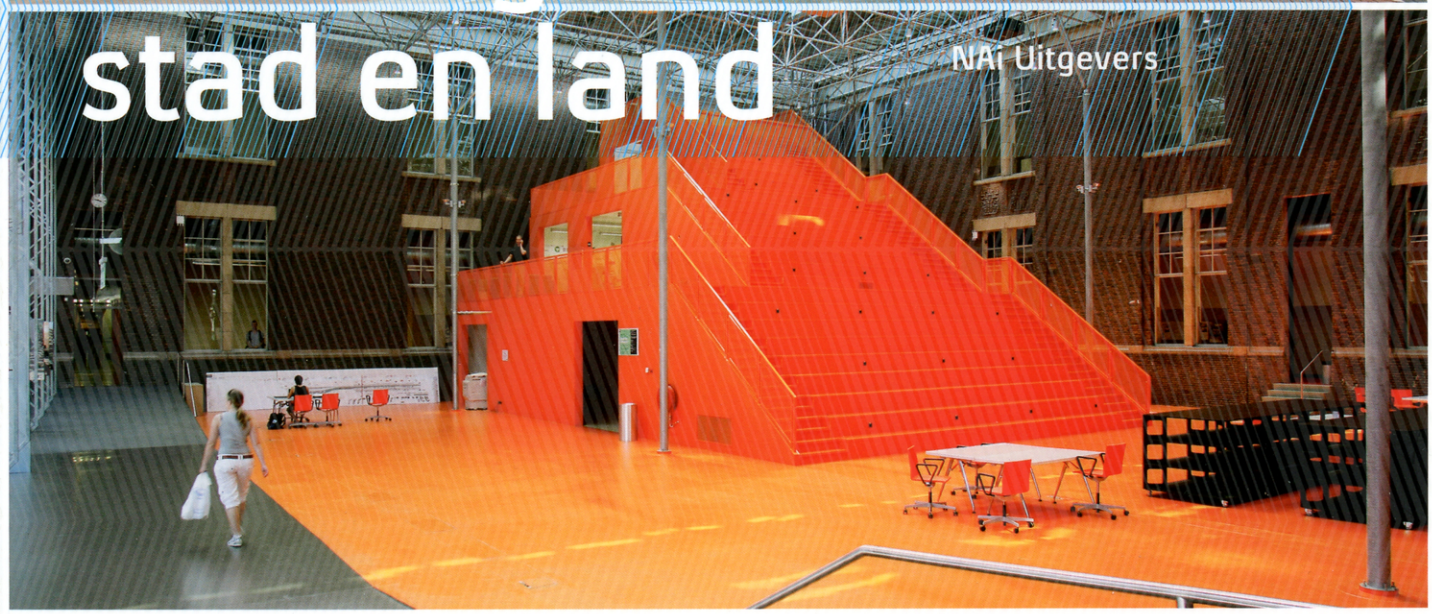

NAi Uitgevers

05 > 23

Nieuwe Hollandse Waterlinie

Voorbescherming rijksmonument, Nationaal Project (uit Nota Belvedere), Nationaal Landschap
herbestemming: **1999-heden** aanleg: **1815-1885**
opdrachtgever: **samenwerking tussen vier ministeries en vijf provincies, diverse gemeenten, waterschappen, maatschappelijke organisaties, eigenaren, private partijen en burgers**
ontwerp: **diverse bureaus en partijen**
programma: **o.a. restauratie, aanleg van een fietspad, nieuw bezoekerscentrum, uitbaggeren grachten en ontwikkelen van een educatief programma**
publiek toegankelijk: **ja**

Een superstructuur

De aanwijzing van de Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW) tot grootste rijksmonument van Nederland (met 46 forten, vijf vestingsteden en honderden bunkers, sluizen en dijken) is in volle gang. De linie is een negentiende- en twintigste-eeuwse militaire superstructuur. Ze moest het Westen van Nederland beschermen tegen aanvallen uit het oosten en lag als een groot geheim midden in het land. De terreinen waren verboden voor burgers, op kaarten werden ze niet aangegeven en er fotograferen was niet toegestaan. Bij dreiging konden grote stukken land onder water worden gezet. De linie bestond uit beperkt zichtbare onderdelen, zoals forten, verdedigingswerken en sluizen, verbonden door onzichtbare structuren van vrije schootsvelden en inundatiegebieden. De NHW liep van de voormalige Zuiderzee in het noorden, via de oostkant van Utrecht tot aan de Biesbosch in het zuiden. Na de Tweede Wereldoorlog verloor de NHW haar militaire functie, sinds kort prijkt ze op de lijst van mogelijk werelderfgoed in Nederland.

Vanaf eind jaren negentig werken het Rijk, verschillende provincies en gemeenten samen om de Waterlinie als één geheel te behouden door het te ontwikkelen als een landschappelijk-recreatieve structuur. Want de linie heeft dan wel haar functie verloren, maar niet haar betekenis. Door de samenhang te beschermen blijven grote oppervlakten van de onderliggende landschappelijke structuur en de daaraan gerelateerde bebouwingsgeschiedenis intact. De Waterlinie biedt daarmee een volwaardige uitsnede uit het Nederlandse cultuurlandschap. De uitgangspunten voor ontwikkelingen in het gebied werden neergelegd in de studie 'Panorama Kraayenhof', door een team onder leiding van landschapsarchitect Eric Luiten. Coördinator van de inmiddels zo'n 75 projecten is het Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie, dat wordt aangestuurd door de Liniecommissie waarin afgevaardigden van vier ministeries en vijf provincies zitting hebben. Een belangrijk uitgangspunt is het toegankelijk en beleefbaar maken van zowel de objecten als de structuren. Dat betekent een ommekeer in het oorspronkelijke karakter: van verboden naar uitnodigend, van verstopt naar herkenbaar. Dat, samen met het waarborgen van de samenhang van de linie, is soms lastig te realiseren.

De Linieprojecten zijn heel verschillend qua karakter en omvang. Aan een aantal voormalige forten is een nieuwe maatschappelijke functie gegeven, zoals een museum (Muizenfort), een herberg (Fort aan de Klop), woningen (Fort Steurgat), en een restaurant en openluchttheater (Werk aan het Spoel). Kleinere projecten geven, in het kader van het zichtbaar en beleefbaar maken, informatie over de geschiedenis, zoals de reconstructie van een tankversperring (Culemborg) of de plaatsing van 'Liniebanken' met ingegraveerde teksten. Onder aan de Diefdijk biedt de doorgezaagde Bunker 599, een project van Rietveld landscapes, een alternatieve kijk op de vierhonderd overgebleven groepsschuilplaatsen. De snede gaat over in een steiger en vervolgens in een dubbele rij palen die de inundatiehoogte (de hoogte van het water als het land onder water gezet zou worden) aangeeft. De historisch ruimtelijke structuur van de linie wordt ook bij grote ontwikkelingen benut. Zo gaat de dijkverbetering van de Diefdijk gelijk op met het beter zichtbaar maken van de hoofdverdedigingslijn, het realiseren van natte natuur en het herstel van de Stelling van Everdingen. In de ideeënfase voor de verbreding van het oostelijk deel van de Ring van Utrecht denkt het projectbureau mee. Paul Berends van het Projectbureau: 'Ons motto is: die weg komt er toch, dus geef hem de ruimte. Maar zorg er dan wel voor dat het landschap en de Waterlinie daar zo veel mogelijk van profiteren.' Een tocht door Nieuwe Hollandse Waterlinie biedt een zeldzame beleving van de vroegere samenhang tussen vestingsteden en het Hollandse cultuurlandschap, dat hier om militaire redenen intact is gebleven.

In 2004 verscheen het 'Panorama Krayenhoff', met daarin de ruimtelijke uitgangspunten voor ontwikkelingen langs de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Aan de superstructuur worden drie nieuwe betekenissen gegeven: collectieve geheugensteun, groene contramal van de Randstad en deel van de modernisering van het waterbeheer. De Nieuwe Hollandse Waterlinie wordt bestuurd door de Liniecommissie, waarin vier departementen (OCW, ELI, I&M en Defensie) zitting hebben en bestuursleden van de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant. Een Kwaliteitsteam dat bestaat uit onafhankelijke deskundigen uit verschillende vakinhoudelijke disciplines, onder leiding van Yttje Feddes, adviseert de Liniecommissie en de overige belanghebbende overheden over de uitvoeringsplannen van het Linieperspectief.

1 De doorgezaagde Bunker 599. De houten palen geven de waterstand aan wanneer de linie onder water zou worden gezet.